

VELTMAN, C. 1983. *Language Shift in the United States*. Berlin: Mouton de Gruyter.

WHITELY, W.H. 1969. *Swahili: The Rise of a National Language*. London: Methuen

ZUKERMANN, G. 2003. Language Contact and Globalization: The Camouflaged Influence of English on the World's Languages — with Special Attention to Israeli (sic) and Mandarin, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 16, No. 2. 287- 307

AZ ANGOL NYELV HATÁSA A SZUAHÉLIRE: GAZDAGÍT VAGY VESZÉLYEZTET?

Josephine Dzahene-Quarshie

English in Contact with Swahili: Enrichment or Threat?

A szuahéli nyelvnek (ang. swahili, kiswahili), amely Kelet-Afrika közvetítőnyelvének szerepét tölti be, kutatása és oktatása világviszonylatban is fejlettnak és elterjedtnek mondható. Az afrikai kontinens keleti partján betöltött szerepének megszilárdításával elsőként az európai misszionáriusok próbálkoztak, de a brit gyarmati uralom volt az, amely miután felelősséget vállalt a fennhatósága alá tartozó kelet-afrikai területekért, konkrét lépéseket tett a szuahéli nyelv megfelelő szintre emelése érdekében.

Az angol gyarmati uralom előtt a szuahéli nyelv az arab ábécét használta, mivel az arab nyelv volt a legnagyobb hatással rá. Ez azonban megváltozott, miután az angol gyarmati kormány 1929-ben felállította a Területközi (Szuahéli) Nyelvbizottságot (ILC), amelynek célja a szuahéli nyelv standardizációja volt, elsősorban azért, hogy az oktatás nyelvvé válhasson. Annak ellenére, hogy a szuahéli a XVIII. század közepére part menti közvetítőnyelvvé nőtte ki magát, csak a brit gyarmati birodalom támogatása tette lehetővé, hogy standardizált, teljes egészében leírt nyelvvé váljon.

Az angol gyarmatosítás előtt a szuahéli nyelv szókincsére elsősorban az arab nyelv hatott, de befolyásolta a korábbi gyarmatosítók, a portugálok és a németek nyelve is. A szuahéli szókincs gyarapodása főleg angol főnevek és igék kölcsönzése, valamint szövegyülés, angol és szuahéli szavakból létrejövő mesterséges lexikális formák kialakulásával megy végbe. A szerző ezt a folyamatot egyszerre tekinti természetes és mesterséges folyamatnak: természetesnek azért, mert bizonyos angol szavak szinte észrevétlenül kerülnek be a szuahélibe és válnak elfogadottá, mesterségesnek pedig azért, mert számos angol szó tudatosan irányított folyamat eredményeként jut a nyelvbe. A cikk elsősorban a tudomány és a technológia, a sport és a szórakoztatás szaknyelveiből származó példák alapján kívánja bemutatni az angol nyelvnek a szuahéli nyelvre kifejtett hatását.

EGYEDI SZÓKÖLCSÖNZÉSEK

A egyedi szókölcsonzések legtöbb esetben főnévi szófajúak: angol szavak bizonyos mértékű módosítása, a szuahéli nyelv struktúrájához való igazítása révén jönnek létre.

Sportra vonatkozó szakszavak

angol szó	szuahéli megfelelő, egyes számban	többes számban
coach ('edző')	<i>kocha</i>	<i>makocha</i>
goalkeeper ('kapus')	<i>kipa</i>	<i>makipa</i>
match ('mérkőzés')	<i>mechi</i>	<i>mechi</i>
team ('csapat')	<i>timu</i>	<i>timu</i>
league ('liga')	<i>ligi</i>	<i>ligi</i>
penalty ('tizenegyes')	<i>penalti/penati</i>	<i>penalti/penati</i>
corner ('szöglettrúgás')	<i>kona</i>	<i>kona</i>
forward ('csatár')	<i>fowadi</i>	<i>fowadi</i>

Tudomány és technológia

alchemies ('alkímia')	<i>alkemi</i>	<i>alkemi</i>
Alloy ('ötvözet')	<i>aloi</i>	<i>aloi</i>
ammonia ('ammónia')	<i>amonia</i>	<i>amonia</i>
anatomy ('anatómia')	<i>anatomia</i>	<i>anatomia</i>
bacteria ('baktérium')	<i>bakteria</i>	<i>bakteria</i>

Oktatás

school ('iskola')	<i>skuli</i>	<i>skuli</i>
secondary ('másodfokú', itt: középiskola)	<i>sekondari</i>	<i>sekondari</i>
campus ('egyetemi város')	<i>kampas</i>	<i>kampas</i>
lecture ('előadás')	<i>lekcha</i>	<i>malekcha</i>

Szórakoztatás

film ('film')	<i>filamu</i>	<i>filamu</i>
dance ('tánc')	<i>densi</i>	<i>densi</i>
drama ('dráma')	<i>drama</i>	<i>drama</i>

Jövevényszavak

change ('aprópénz, csere, váltás')	<i>chenji</i>
--	---------------

Szóvegyülés

szuahéli tő + angol tő

<i>mwana soka</i>	soccer player ('futballjátékos')
<i>raundi tatu</i>	third round ('harmadik forduló')
<i>kadi njano</i>	yellow card ('sárgalap')
<i>raundi nusu</i>	half time ('félidő')

szuahéli melléknév + angol főnév

<i>nusu fainali</i>	semi finals ('elődöntő')
---------------------	--------------------------

Kifejezések (szuahéli ige + angol főnév)

<i>pata kona</i>	win a corner ('kiharcolja a szögtrúgást')
<i>toa kadi</i>	show a card ('felmutatja a lapot')
<i>weka rekodi</i>	break a record ('csúcst dönt')
<i>cheza rafu</i>	play roughly ('durván játszik')

Szóalkotások: elsősorban a Szuahéli Kutatóközpont által végzett tudatos szóalkotások

<i>utandawazi</i>	globalization ('globalizáció')
<i>barua pepe</i>	e-mail ('e-mail')

Fonológiai hatások (jövevény hangszekvenciák)

Az angol jövevénytörzsek megjelenése a szuahéliben bizonyos mássalhangzó-klaszterek megjelenését is eredményezi. Az arab hatására a szuahéliben meghonosodtak ugyan az *fs*, *bd*, *fl* és hasonló mássalhangzó-klaszterek, de ebben a nyelvben fellelhetők olyan mássalhangzó-klaszterek is, amelyek az angol hatása nélkül sohasem fordulnának elő:

<i>soksi</i>	socks ('zokni')
<i>diski</i>	disk ('lemez')
<i>spika</i>	speaker (speaker of Parliament) ('képviselőház elnöke')
<i>dikteta</i>	dictator ('diktátor')
<i>digrii</i>	degree ('fokozat')
<i>klabu</i>	club ('egyesület, klub')

Tudnillik, a szuahéli szótagszerkezete ilyen:

C	→ <i>m/bo/na</i>	why ('miért')	<i>n/go/ma</i>	dance ('tánc')
CV	→ <i>a/ja/li</i>	accident ('baleset')	<i>a/mi/ni</i>	believe ('(el)hisz')
V	→ <i>ma/a/na</i>	meaning ('jelentés')		

Némely jövevényt szó megsérti ezt a szótagszerkezetet:

<i>s<u>pi</u>/ka</i>	speaker (speaker of Parliament) (‘képviselőház elnöke’)
<i>k<u>la</u>/bu</i>	club (‘egyesület, klub’)
<i>se/<u>kre</u>/ta/ri/e/ti</i>	secretariat (‘titkárság’)
<i>fe/<u>bru</u>/a/ri</i>	February (‘február’)
<i>pl<u>a</u>/st<u>i</u>/ki</i>	plastic (‘műanyag’)

Ezekben a példákban CCV-felépítésű szótagokat találunk: CCV-szótagok a szuahéliben is vannak, ott azonban a CCV-szótag első mássalhangzójának szótagolóknak kell lennie – a szuahéliben ilyen szerepe kizárólag a nazálisoknak lehet (*mgeni* ‘látogató, vendég’, *ndizi* ‘banán’). Ha a nazális egyedül áll (azaz szó- és szótagkezdő), és nem szótagoló, akkor az őt követő magánhangzóval egyetlen fonémát alkot: *nya/ma* [ɲama] ‘hús’, ahol a *ny* a [ɲ] palatális nazális megtestesítője.

Létezik a szuahéliben még egy olyan fonetikai helyzet, amelyben CCV-szótag jelenhet meg: ebben az esetben a szóvégi szótagban egy nazálist azonos képzéshelyű mássalhangzó követ, pl. *nd*, *ng* vagy *mb*, ezt a klasztert pedig egy magánhangzó (*m/go/mba* ‘banánfa’, *pe/nda* ‘szeretet, szerelem’). Amint látható, a szuahéli CCV-felépítésű szótagok jelentősen különböznek a jövevénytávok hasonló felépítésű szótagaitól.

Az angol jövevénytávok nemcsak azért kerülnek a szuahélibe, mert ennek a nyelvnek nincs megfelelő kifejezése egy adott fogalom megnevezésére: gyakran a szó megléte ellenére szuahéli szavakat vesz át, ami a szuahéli szókinésnek kiterjesztését, a beszélő számára pedig nagyobb választási lehetőséget biztosít.

szuahéli	jövevénytáv	angol megfelelő
<i>p<u>i</u>ga ch<u>a</u>pa</i>	<i>ta<u>i</u>pi</i>	type ‘típus’
<i>m<u>ch</u>ez<u>a</u>ji</i>	<i>m<u>w</u>anas<u>o</u>ka (szóvegyülés)</i>	footballer ‘futballjátékos’
<i>m<u>ch</u>ezo wa m<u>pi</u>ra</i>	<i>s<u>o</u>ka/<u>m</u>ech<u>i</u></i>	soccer/football match ‘futballmérkőzés’

A szuahéli nyelv szókölcsönző tendenciáiról megállapítható, hogy az angol jövevénytávok nagy része megfelelő módon igazodik a szuahéli fonológiai szabályszerűségeihez. Az angol nyelvből származó kölcsönzések nagy része lexikai jellegű, amit pozitívumként kell számon tartani. További jelentős vonása az angol jövevénytávoknak az, hogy nagy részük főnév, nem pedig ige, ez azonban nem jelenti azt, hogy nem kell(ene) intézkedni az angol nyelv fokozódó hatásának kivédése érdekében.

(A tanulmány rövidített változatát *Bene Annamária* készítette és fordította magyar nyelvre.)

*Ushirikiano baina ya Kingereza na Kiswahili:
ustawishaji au Madhara?*

Kwa sababu Uingereza ilitawala nchi nyingi katika bara la Afrika na sehemu nyingine duniani, lugha ya Kiingereza inashikilia sehemu ya kuwa ni lugha iliyo na athari kubwa kuliko lugha nyinginezo na imetapakaa kote duniani na athari yake kwa lugha nyingine haina kifani. Kiswahili pia kimejipatia kiwango cha lugha iliyoendelea shawishi na inachukua madaraka ya kuwa lugha ya Kiafrika muhimu ulimwenguni. Lugha mbili hizi zina ushirikiano wa muda mrefu na zimeelezwa kama lugha zinazokabiliana vitani ama katika mashindano. Kufuatia msingi huu, nakala hii inazingatia vipi Kiswahili kilivyoathiriwa na kuzidi kuathiriwa na Kiingereza pale lugha hizi zikiendelea kuishi sambamba nchini Tanzania. Tunaonyesha kwamba Kiingereza kinaishawishi Kiswahili katika sehemu mbili: Kwanza kinainufaisha Kiswahili katika maendeleo na upanuzi bali pia kwa upande mwingine athari hii inahatarisha Kiswahili katika maingiliano na pia uchaguzi wa Kilugha.

Maneno Muhimu: Athari ya Kingereza, Madhara, Ukopi, Ukopi kutoka kwa Kingereza, Ustawishaji